

УДК 346.91

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.2.11>

ЗАСТОСУВАННЯ «ПРАВИЛА ДІЛОВОГО РІШЕННЯ» У ВІТЧИЗНЯНІЙ СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ

Шабаровський Б.В.,
*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін
імені Василя Попелюшка
Національного університету «Острозька академія»,
адвокат АО «ЮФ «Василь Кісіль і Партнери»
ORCID: 0000-0001-6005-0526
e-mail: bohdan.shabarovskiy@oa.edu.ua*

Шабаровський Б.В. Застосування “правила ділового рішення” у вітчизняній судовій практиці.

У статті досліджено зародження та поступове становлення підходу до застосування правила ділового рішення (business judgment rule) у судовій практиці України. Особливу увагу приділено аналізу перших згадок цього правила в рішеннях судів першої та апеляційної інстанцій, а також його подальшому розвитку у практиці Верховного Суду. Проаналізовано трансформацію сприйняття business judgment rule – від декларативного невтручання у господарську діяльність компаній до поступового формування інструментарію оцінки дій та рішень посадових осіб з точки зору їх відповідності корпоративним інтересам, добросовісності, обґрунтованості та межах підприємницького ризику. Проаналізовано всі постанови Верховного Суду, в яких розкрито сутність та застосовано правило ділового рішення – постанови у справах № 911/266/22, № 910/15260/18, № 910/11202/22 та № 910/3782/21. У цих судових рішеннях Верховний Суд окреслив трискладовий підхід до оцінки дій посадових осіб: посадова особа має зібрати та проаналізувати всю необхідну для ухвалення рішення інформацію, не має бути конфлікту інтересів, ділове рішення не має виглядати «дивним», абсурдним з погляду іншої розумної особи, яка б діяла у відповідних обставинах, володіючи відповідним обсягом інформації (тобто рішення має бути раціональним, мати сенс). Такий підхід наближений до класичної американської доктрини business judgment rule, відповідно до якої суд підтримує ділове рішення, якщо воно прийняте добросовісно, з обережністю, яку б виявляла розумно розсудлива людина, та з обґрунтованим переконанням, що директор діє в найкращих інтересах корпорації. Аналіз судової практики засвідчує, що Верховний Суд, зберігаючи можливість судового контролю, формує стандарт стриманого втручання в господарську діяльність, що сприяє забезпеченню балансу між свободою розсуду управлінців та інтересами інших осіб. У статті також звернено увагу на поступове поширення цього підходу на рівні судів першої інстанції, що свідчить про початок формування сталої національної доктрини застосування правила ділового рішення (business judgment rule).

Ключові слова: правило ділового рішення, business judgment rule, Верховний Суд, судова практика, невтручання суду в бізнес-рішення, добросовісність, конфлікт інтересів, очевидно нерозумні рішення, належна обачність та дбайливість.

Shabarovskiy B.V. Application of the “business judgment rule” in domestic judicial practice.

The article examines the emergence and gradual development of the approach to the application of the business judgment rule in the judicial practice of Ukraine. Particular attention is paid to the analysis of the first mentions of this rule in the decisions of the courts of first and appellate instances, as well as its further development in the practice of the Supreme Court. The transformation of the perception of the business judgment rule is analyzed – from declarative non-interference in the economic activities of companies to the gradual formation of a toolkit for assessing the actions and decisions of officials from the point of view of their compliance with corporate interests, good faith, reasonableness and the limits

of entrepreneurial risk. All the Supreme Court resolutions that reveal the essence and apply the business judgment rule are analyzed: resolutions in cases No. 911/266/22, No. 910/15260/18, No. 910/11202/22, and No. 910/3782/21. In these decisions, the Supreme Court outlined a three-pronged approach to assessing the actions of officials: the official must collect and analyze all the information necessary for making a decision, there must be no conflict of interest, the business decision must not appear «strange» or absurd from the point of view of another reasonable person acting in the relevant circumstances and with the relevant amount of information (i.e., the decision must be rational and make sense). This approach is close to the classic American doctrine of the business judgment rule, according to which the court upholds a business decision if it is made in good faith, with the caution that a reasonably prudent person would exercise, and with a reasonable belief that the director is acting in the best interests of the corporation. An analysis of case law shows that the Supreme Court, while maintaining the possibility of judicial review, forms a standard of restrained interference in business activities, which helps to ensure a balance between the freedom of discretion of managers and the interests of other persons. The article also draws attention to the gradual spread of this approach at the level of first instance courts, which indicates the beginning of the formation of a stable national doctrine of the application of the business judgment rule.

Key words: business judgment rule, Supreme Court, case law, non-interference of the court in business decisions, good faith, conflict of interest, clearly unreasonable decisions, due diligence and care.

Постановка проблеми. Починаючи із 2024 року Верховний Суд став застосовувати правило ділового рішення (business judgment rule). Ця стаття є спробою з'ясувати, який зміст українські суди вкладають в правило ділового рішення (business judgment rule), яке значення має це правило в судовій практиці та наскільки поширеним є його застосування в Україні.

Метою дослідження є комплексний аналіз застосування правила ділового рішення (business judgment rule) у вітчизняній судовій практиці.

Стан опрацювання проблематики. Правило ділового рішення та окремі аспекти його застосування у вітчизняній судовій практиці тією чи іншою мірою були предметом дослідження Т.В. Блаженко, Н.Д. Вінтоняк, Х.М. Гринишин, А.С. Прокопюка. Втім, цілісного дослідження застосування правила ділового рішення (business judgment rule) у вітчизняній судовій практиці наразі не проведено.

Виклад основного матеріалу. Посилання на правило ділового рішення (business judgment rule) є все ще поодиноким у вітчизняній судовій практиці.

Відповідно до відомостей з Єдиного державного реєстру судових рішень, вперше про *business judgment rule* (саме так, без україномовного відповідника) у вітчизняній судовій практиці згадується в рішенні Господарського суду Харківської області від 30.06.2021 у справі № 922/637/21 [1]. Суд в цьому рішенні називає правило *business judgment rule* принципом невтручання суду в бізнес-рішення та розкриває його як те, що суд не втручається в питання господарської діяльності компанії, не замінює її менеджмент і не може оцінювати бізнес-рішення з точки зору ефективності. Щоправда, суд апеляційної інстанції, залишаючи це рішення без змін, звернув увагу на те, що в чинному законодавстві України відсутній принцип *business judgment rule* або принцип невтручання суду в бізнес-рішення, але в Господарському кодексі України закріплено принцип заборони незаконного втручання органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб у господарські відносини (ч. 1 ст. 6 ГК України), а переймання судового органу на себе компетенції загальних зборів товариства є втручанням у господарську діяльність товариства, порушує права учасників такого товариства та є неприпустимим [2].

Принцип *business judgment rule*, “тобто принцип невтручання суду в бізнес-рішення товариства (як власника майна), відповідно до якого суд не втручається в питання господарської діяльності компанії, не замінює її менеджмент і за загальним правилом не може оцінювати бізнес-рішення з точки зору ефективності, оскільки юридична особа як власник майна формує свою волю через рішення її органів, при цьому власник може розпоряджатися майном на власний розсуд (дарувати, відчужувати за будь-яку оплату, навіть знищити)”, враховано й Північно-західним апеляційним господарським судом у постанові від 02.10.2023 у справі № 916/3730/21 [3] та згаданий в окремій думці судді Запорізького апеляційного суду від 25.01.2022 у справі № 335/6605/21 [4].

У практиці Верховного Суду про правило ділового рішення вперше згадується в постанові від 10.01.2024 у справі № 911/266/22, повний текст якої опубліковано 31.05.2024. У п. 107 постанови зміст цього правила розкрито таким чином: “В доктрині та світовій судовій практиці сформува-лося так зване «правило ділового рішення» (business judgement rule), відповідно до якого посадо-ві особи не повинні доводити ефективність ділових рішень. За цим правилом, суди зазвичай не входять в питання оцінки ефективності ухвалених ділових рішень. Судді зазвичай не володіють достатньою компетенцією та досвідом для оцінки ефективності ухвалених ділових (інвестицій-них, підприємницьких) рішень. Крім того, будь-яке бізнес-рішення є ризиковим, це невід’ємна риса підприємницької діяльності, а також таким, яке ухвалюється в умовах володіння певним обсягом інформацією станом на момент ухвалення рішення. При ухваленні рішень інформація про майбутні події є невідомою і може бути лише спрогнозована. Оцінка судом ефективності ділового рішення вже постфактум, за наявності значно більшого обсягу інформації про події, які відбулися після ухвалення рішення, не завжди забезпечує справедливий підхід. Під час судового розгляду, який відбувається як правило зі впливом значного періоду часу, навіть розумне ділове рішення може здатися нерозумним. Водночас, «правило ділового рішення» не захищає очевидно нерозумні, абсурдні рішення, яким немає пояснень, які належним чином не обґрунтовані” [5].

Як бачимо, Верховний Суд сприймає правило ділового рішення не як цілковиту заборону на оцінку судом ефективності ділових (інвестиційних, підприємницьких) рішень, а як загальне прави-ло щодо недопустимості оцінки судом розумності бізнес-рішень, яке, однак, не захищає очевидно нерозумні, абсурдні рішення, яким немає пояснень, які належним чином не обґрунтовані. Таким чином, суди, відповідно до позиції Верховного Суду, повинні аналізувати ефективність (розумність, добросовісність) бізнес-рішень, щоб з’ясувати, чи не є вони очевидно нерозумними, абсурдними чи такими, яким немає пояснень, які не є належним чином обґрунтовані. Так, у п. 108 наведеної по-станови Верховний Суд, скасовуючи постанову апеляційного суду та направляючи справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зазначає, що “у цій справі суд апеляційної інстанції підійшов формально до вирішення спору, оцінивши лише дотримання передбаченої законом процедури збіль-шення розміру статутного капіталу. Суд в оскаржуваному рішенні не надав оцінки аргументам обох сторін та наданим на їх підтвердження доказам щодо обґрунтованості/необґрунтованості та ро-зумності/нерозумності рішень, ухвалених ОСОБА_2 саме як директором Компанії Преміоррі ЛТД (про збільшення статутного капіталу, про відмову від переважного права на внесення додаткового вкладу при збільшенні розміру статутного капіталу, що призвело до зменшення частки компанії Преміоррі зі 100% до 20%), наскільки такі дії відповідали інтересам англійської компанії Преміоррі ЛТД”. Зрештою, Верховний Суд під час нового розгляду справи визнав необґрунтованим рішення керівника учасника Товариства про збільшення статутного капіталу товариства [6].

Дещо більш повно правило ділового рішення розкрито в постанові Верховного Суду від 29.05.2024 у справі № 910/15260/18, повний текст якої опубліковано 04.09.2024. В цій поста-нові Суд в доповнення до власних висновків, викладених в постанові від 10.01.2024 у справі № 911/266/22, звертає увагу на таке:

- метою правила ділового рішення, з одного боку, є забезпечення належного управління в товариствах та, з іншого боку, збереження свободи прийняття рішень посадовими особами. Правило слугує засобом захисту від можливості надмірного та неналежного перегляду рішень посадових осіб (менеджменту) товариства (п. 126);

- якщо посадові особи товариства зіштовхуються з ризиком особистої відповідальності за поганий результат ухваленого ними ділового рішення, вони відмовляться від прийняття на себе таких ризиків взагалі, що в цілому негативно вплине на результати діяльності товариства, адже при цьому зменшиться кількість не лише поганих, але й хороших ризикових рішень (п. 128);

- правило ділового рішення вимагає, щоб посадові особи діяли: 1) на користь корпоратив-них інтересів; 2) добросовісно (bona fides) та незацікавлено; 3) з належною обачністю та дбай-ливістю, приймаючи виважені, свідомі рішення. Правило ділового рішення захищає посадових осіб, які не мають матеріального, особистого інтересу у прийнятому рішенні (тобто за відсутності конфлікту інтересів) (п. 130);

- правило ділового рішення допускає перегляд ділових рішень судами, однак виключно в разі, якщо встановлені обставини доводять, що посадові особи порушили свої обов’язки, осо-бливо якщо мала місце не лише недобросовісність, але й недбалість, порушення фідучіарних обов’язків, у тому числі й непоінформоване прийняття рішень (п. 131);

- у теорії виділяють три складових для того, щоб застосувати правило ділового рішення:
 - (1) посадова особа має зібрати та проаналізувати всю необхідну для ухвалення рішення інформацію;
 - (2) не має бути конфлікту інтересів
 - (3) ділове рішення не має виглядати «дивним», абсурдним з погляду іншої розумної особи, яка б діяла у відповідних обставинах, володіючи відповідним обсягом інформації (тобто рішення має бути раціональним, мати сенс) (п. 132) [7].

Таким чином, Верховний Суд за відносно невеликий проміжок часу (близько трьох місяців) звузив межі застосування правила ділового рішення від “не захищає очевидно нерозумні, абсурдні рішення, яким немає пояснень, які належним чином не обґрунтовані” до застосування наведеного в п. 132 постанови від 29.05.2024 трискладового тесту (збір та аналіз всієї необхідної інформації, відсутність конфлікту інтересів, раціональність рішення).

Наведений підхід певною мірою відповідає застосуванню правила *business judgment rule* в американському праві, відповідно до якого суд підтримує рішення директора, якщо вони прийняті (1) добросовісно, (2) з обережністю, яку б виявляла розумно розсудлива людина, та (3) з обґрунтованим переконанням, що директор діє в найкращих інтересах корпорації [8].

Як результат, в цій справі Верховний Суд скасував судові рішення судів попередніх інстанцій та направив справу на новий розгляд, вказавши, що суди не з’ясували обставини щодо відповідності дій відповідачів інтересам Банку та щодо відсутності підстав для їх відповідальності (зокрема, чи доводили та яким чином доводили відповідачі доцільність і економічну обґрунтованість спірних правочинів), чи вийшли відповідачі за межі розумного підприємницького ризику при укладенні відповідних правочинів (п.153 зазначеної постанови).

В подальшому в практиці судів першої інстанції зустрічається поодинокі посилання на правило ділового рішення. До прикладу, Господарський суд Дніпропетровської області у рішенні від 24.12.2024 у справі № 904/2596/24 проаналізував, чи відповідають дії відповідача правилу ділового рішення (*business judgment rule*), яке вимагає, щоб посадові особи діяли: 1) на користь корпоративних інтересів; 2) добросовісно (*bona fides*) та незацікавлено; 3) з належною обачністю та дбайливістю, приймаючи виважені, свідомі рішення [9].

Господарський суд міста Києва в рішенні від 16.04.2025 у справі № 910/6442/23 застосував для оцінки операцій Банку з кредитування правило ділового рішення та дійшов висновку про недоведеність протиправності дій відповідачів при здійсненні певних кредитних операцій [10].

Також правило ділового рішення, з посиланням на наведені вище постанови Верховного Суду, було згадане Верховним Судом ще двічі: у справі № 910/11202/22 (постанова від 23.01.2025) [11] та у справі № 910/3782/21 (постанова від 10.04.2025) [12].

У постанові від 23.01.2025 у справі № 910/11202/22 (п. 92) Верховний Суд, скасовуючи судові рішення судів попередніх інстанцій і направляючи справу на новий розгляд до суду першої інстанції, вказав, що суди мають встановити, з-поміж іншого, чи відповідало прийняття відповідачами управлінських рішень щодо укладення відповідних правочинів обґрунтованому рівню ризику, чи порушувало загальні принципи й правила кредитування, виходило за межі звичайної банківської діяльності, та чи загрожувало інтересам банку і його кредиторам, чи дотрималися відповідачі своїх фідучіарних обов’язків. Подібною за суттю є й постанова Верховного Суду від 10.04.2025 у справі № 910/3782/21.

Висновки. Посилання на правило ділового рішення (*business judgment rule*) є все ще поодиноким у вітчизняній судовій практиці: за результатами аналізу Єдиного державного реєстру судових рішень виявлено близько 10 судових рішень судів всіх інстанцій, які містять згадку про це правило. Правило ділового рішення (*business judgment rule*) було вперше застосоване Верховним Судом у 2024 році як загальне правило щодо недопустимості оцінки судом розумності бізнес-рішень, яке, однак, не захищає очевидно нерозумні, абсурдні рішення, яким немає пояснень, які належним чином не обґрунтовані. Відтоді Верховний Суд напрацював трискладовий тест для того, щоб застосувати правило ділового рішення: (1) посадова особа має зібрати та проаналізувати всю необхідну для ухвалення рішення інформацію; (2) не має бути конфлікту інтересів; (3) ділове рішення не має виглядати «дивним», абсурдним з погляду іншої розумної особи, яка б діяла у відповідних обставинах, володіючи відповідним обсягом інформації (тобто рішення має бути раціональним, мати сенс).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рішення Господарського суду Харківської області від 30.06.2021 у справі № 922/637/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98235070> (дата звернення: 15.06.2025).
2. Постанова Східного апеляційного господарського суду від 21.10.2021 у справі № 922/637/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100702171> (дата звернення: 15.06.2025).
3. Постанова Північно-західного апеляційного господарського суду від 02.10.2023 у справі № 916/3730/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114063873> (дата звернення: 15.06.2025).
4. Окрема думка судді Запорізького апеляційного суду від 25.01.2022 у справі № 335/6605/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102982674> (дата звернення: 15.06.2025).
5. Постанова Верховного Суду від 10.01.2024 у справі № 911/266/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119416876> (дата звернення: 15.06.2025).
6. Постанова Верховного Суду від 24.02.2025 у справі № 911/266/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/125427023> (дата звернення: 15.06.2025).
7. Постанова Верховного Суду від 29.05.2024 у справі № 910/15260/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121383225> (дата звернення: 15.06.2025).
8. Cornell Law School. Business Judgment Rule. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/business_judgment_rule (дата звернення: 15.06.2025).
9. Рішення Господарського суду Дніпропетровської області від 24.12.2024 у справі № 904/2596/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124185164> (дата звернення: 15.06.2025).
10. Рішення Господарського суду міста Києва від 16.04.2025 у справі № 910/6442/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127458150> (дата звернення: 15.06.2025).
11. Постанова Верховного Суду від 23.01.2025 у справі № 910/11202/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/124717340> (дата звернення: 15.06.2025).
12. Постанова Верховного Суду від 10.04.2025 у справі № 910/3782/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126569254> (дата звернення: 15.06.2025).